

25-26
mayıs
2016

Uluslararası
Hacı Bayram-ı Velî
Sempozyumu
Bildiriler Kitabı 2

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 2

kalem
EĞİTİM KÜLTÜR AKADEMİ DERNEĞİ

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

EDİTÖR YARDIMCILARI
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU
PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
DOÇ. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

GRAFİK TASARIM
TAVOOS

UYGULAMA
TAVOOS

BASKI YERİ
ANIL MATBAACILIK, DİKKEN CAD. NO: 244/P 13-14,
TEL: +90 (312) 483 6353, ANKARA

BASKI TARİHİ
30.11.2016

ISBN
978-605-8560-24-6

YAZIŞMA ADRESİ
Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Hacı Bayram Mah
Şeyh İzzettin Sk. No: 9 Ulus/Ankara Tel: +90 (312) 232 4226;
Kalemsempozyum@gmail.com

ABDULHAY CELVETÎ'NİN “ŞERH-İ GAZEL-İ HACI BAYRÂM-I VELÎ” ADLI ESERİ

Yrd. Doç. Dr.
VEYSEL AKKAYA
Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslâmî İlimler Fakültesi

Özet

Celvetî meşâhiyinden Abdülhay Celvetî'in (v.1117/1705), “Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî” adıyla kaleme aldığı şerh, Hacı Bayram Velî'nin “Çalabım bir şâr yaratmış” mısrasıyla başlayan ve İlahî Taksim adını verdiği şiirine yazılmış şerhlerden biridir. Şerhte Hacı Bayram Velî'nin maksadını gözettiğini belirten Celvetî, şehir metaforunu her dörtlükte, o dörtlüğün konusuna göre ayrı manalara yorumlayarak açıklamıştır. Buna göre Abdülhay Efendi, gönül şehrinin mürşid-i kâmilin terbiyesinde, onun kişiye mahsus vereceği esmâ zikriyle imar edilmesi gerektiğini, böylece insan-ı kâmil olunacağını belirtmektedir.

Abstract

Abdülhay Celvetî is one of the Celvetî sheiks (d. 1117/1705), he wrote commentary by name “Hacı Bayram Veli's Ghazel Commentary” This poem begins “God I have created a city” and Hacı Bayram Veli gave this poem name “Divine Taksim”. It is one of the commentaries written his poem. Celveti stating that, in this commentary the purpose of overseeing the Hacı Bayram Veli, he explained the metaphor of the city in each quatrain, by commenting that quatrain according to the subject. According to this sheikh Abdülhay, the city of heart should be reconstruction by Grand master (Murshid Kâmil) manners. He gives personal dhikr from the divine names, so that to be perfect human (al-Insân al-Kâmil).

Giriş

Hacı Bayram Velî'nin günümüze sadece dört şiiri ulaşmıştır. Onlar da mutasavvıflardan çok teveccüh görmüş ve şerhler kaleme alınmıştır. Bu şiirlerinden “Çalabım bir şâr yaratmış” mısrasıyla başlayan şiirine, kendisi “İlâhî Taksim” adını vermiştir. İlâhî Taksîm, başta halîfelerinden Akşemseddin olmak üzere, Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Bursalı Mehmet Sahafî, Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî ve bildirisini takdim ettiğimiz Abdülhay Celvetî'nin¹ şerhi bulunmaktadır.²

Bir Celvetî şeyhi olan Abdulhay Efendi'nin, Hacı Bayram Velî'nin İlâhî Taksîmi'ne yazdığı Osmanlıca şerhin iki nüshası bulunmakta olup³ tebliğimizde Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Bölümü, nr. 0997, 9a-12b varakları arasında bulunan nüsha esas alınmıştır.

Abdulhay Celvetî, Hacı Bayram Velî'nin İlâhî Taksîm'ini şerh etmesini iki sebebe bağlar: İlki şiirin anlaşılması zor bir lisanla yazılmış olmasıdır. İkincisi ise insanlar arasında meşhur olmasıdır. Abdülhay Celvetî, şerhinin başında Hacı Bayrâm Velî'yi tarikatin pîri, kutub ve ğavs olarak tanıtır. Yazdığı şiiri de çok hoş ve güzel bir gazel, aynı zamanda garîb bir dille yazılmış ilâhi, olarak niteler.⁴ Bazı semboller, mecazlar ve istiâreler içeren şiir şöyle başlar:

**Çalabım bir şâr atmış
İki cihân âresinde
Bakıncak dîdar görünür
Ol şârın kenâresinde**

Abdülhay Celvetî, burada geçen “Çalab”ın Allah, “şâr”ın da şehir manasına geldiğini belirttiikten sonra, “Çalab’ım bir şâr yaratmış” ifâdesinin, Allah’ın sır makâmı arasında büyük bir şehir yaratması,

¹ Hayatı içi bkz, Nuri Özcan, *Abdülhay Celvetî*, DİA, c. 01; s. 228

² Bkz., Kadir Özköse, *Hacı Bayram Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2004, cilt: V, sayı: 12, s. 64-54

³ Bkz. İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty., nr. 9771

⁴ Bkz., Abdülhay Celvetî, *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Bölümü, nr. 0997, vr. 9a

manasına geldiği kanaatindedir. Ona göre bu şehrin ismi gönül şehri olup, bunun delili “*Yere ve göğe sığmam, fakat mü'min kululumun kalbine sığarım.*”⁵ hadîs-i kudsîsidir. Abdülhay Celvetî bu hadisten hareketle Allah'a bir zaman ve mekân izâfe edilemeyeceğini de hatırlatır.⁶

Hacı Bayram Velî'nin “İki Cihan” ifâdesi ise, ona göre birçok mânâyâ gelebilir. Bu iki cihandan kasıt, nefis ve sır makâmı olabileceği gibi, gerçekten dünyâ ve âhîret olarak da değerlendirilebilir. Ancak ona göre Şeyh Hacı Bayram'ın kasıtı, tasavvufî hallerden “bekâ ender bekâ” veya “fenâ ender fenâ” olabilir. Ayrıca zâhir ve bâtın olarak düşünölebileceği gibi, mebde' ve meâd âlemi ya da celâl ve cemâl olarak da düşünölebilir. Abdülhay Efendi'nin iki cihan hakkındaki bu yorumları gönül şehrinin iki boyutlu oluşuna ve seyr u sülûkun merhalelerine göre şekillenerek, bulunduğu merhalenin ismini alacağına işâret etmektedir.⁷

Bakıncak dîdar görünür Ol şârın kenâresinde

Burada Abdülhay Celvetî, şâr ile mürşid-i kâmile işâret edildiğini söyler. Kişi ancak bir mürşidin terbiyesinde, esmâ dersleriye Hakk'ın dîdârına erişebilecektir. Sâlikin halleri konusunda Ahmed Bîcân'ın eserine bakılmasını tavsiye eder. Burada eserin ismini vermese de muhtemelen meşhur eseri, Envâru'l-Âşıkîn'i kastetmektedir. Şeyh Abdülhay, Peygamberimiz'in mîrâc gecesi rûhu terk ederek, sırrı ile Allah'ın hitabına mazhar olmasını, o gönül şehrinin kenarında didarın görünmesi ile ilişkilendirir.⁸

Ol şâr dediğim gönüldür Ne âlimdir ne câhildir Âşıkların kanı sebildir Ol şârın kenâresinde

⁵ Bkz., Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-Hasene*, s: 438, nr. 990

⁶ Celvetî, age., vr. 7b

⁷ Agy.

⁸ Agy.

Abdülhay Celvetî, Hacı Bayram Velî'nin bu dörtlüğünde "iki cihan" ifâdesinden kastın nefis ile sır olacağını belirtir. Burada cihân bilindik manada alınamayacaktır. Çünkü "De ki ruh Rabbim'in emrindedir"⁹ âyetinde hitap nefsedir. "Nefsini bilen Rabbi'ni bilir." Sır makâmı ise "*Ey mutmani olmuş nefis! Rabbin senden râzı, sen de Rabbi'nden râzı olarak dön!*"¹⁰ âyetinde belirtilen makâma erişildiğinde ortaya çıkar. Bu durumda Abdülhay Celvetî'ye göre gönül şehrinin sultânı, ruh olur.¹¹

Âşıkların kanı sebildir Ol şârın kenâresinde

Bu kısmı Şeyh Abdülhay, âşıkların gönlünün sınır tanımayacağı ile açıklar. Onların gönlü aşk ile çoştığı için nahiv kâideleri, sarf kelimeleri ve mantık kuralları içerisine sığmayacaktır. Aşk ehlinde ortaya çıkan ilâhî hakikat, kelime-i tevhiddir. Bu da kalb ehline göre ilimde kemâl iken, zâhir ehline göre cehilde ilk adımdır. Burada Abdülhay Celvetî "İlim bir nokta idi, onu cahiller çoğalttı." sözünü hatırlatır. Ve yine Hüdâyî Efendi'den aktararak, kalbine her an ledün ilmi ilhâm olan âriflerin, yazmaya ve okumaya ihtiyacı olmayacağını belirtir.

Ayrıca şârdan kasdın gönül şehri olmasını yine hatırlatan Abdülhay Celvetî, çünkü der, mü'minin kalbi, arşullah, murâdullah ve beytullahtır. Burada Peygamberimiz'e "*Allah arzda nerededir? diye sorulduğunda, "Sâlih mü'minlerin kalbindedir."*"¹² şeklinde bir hadisten bahseder. Ona göre bütün bunlardan çıkan netice, Allah Teâlâ nefis ile sır arasında büyük bir şehir yaratmıştır. O şehir devamlı mâmur edilmelidir, yoksa harâb eden kişinin hali ne kötüdür.¹³ Bu sebeple Hacı Bayram Velî şöyle der:

Nâgehân ol şâre vardım Ol şârı yapılır gördüm

⁹ İsrâ, 85

¹⁰ Fecr, 27

¹¹ Celvetî, age., vr. 8a.

¹² Bkz., Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., III, 15

¹³ Celvetî, age., vr. 8b.

Ben dahî bile yapıldım Taş toprak arasında

Abdülhay Celvetî'ye göre, şiirin bu kısmında şâr, etvâr-ı seb'a'ya yani nefsin yedi mertebesine, bir başka deyişle seyr u sülûkun yedi merhalesine îşâret eder. Gönül tamiri maddi olmayıp, ancak hidâyet lütfu ile mümkündür. Hacı Bayram Velî'nin "Ben dahî bile yapıldım" buyurması, ona göre sülûkunun kemâli ve güzelliğine îşârettir. Aynı zamanda Hacı Bayram Velî'nin, vücûd şehrinin mâmur olmasında önde yer alanlardan olduğuna îşâret olup, onun gibiler dâimâ cemâl-i mutlakı müşahededirler.¹⁴

Ol şârdan oklar atılır Gelir ciğere batılır Ârifler sözi satılır Ol şârın bâzâresinde

Bu dörtlükte bahsedilen oklar, Abdülhay Celvetî'ye göre muhabbet oklarıdır. Kalb şehrinde kurulan pazarda dünyâ ve âhiret malları satılırken, aşk pazarı kurulabilmişse, o pazarda da aşk-ı Mevlâ satılır. Ona göre oklar aynı zamanda mâşukun gamzeleridir. Bu okların vücûda değil de ciğere batması ise, kişinin helâk ve sağlığının ciğerde olmasındandır.

Celvetî bu dörtlükteki şârdan kastın mürşid-i kâmil olabileceğini, yani ok atmaya yetkili kişinin o olduğunu belirtir. Bununla ilgili ilâhî sırların mahremi Hz. Yûnus ifâdesini kullanarak, ondan bir dörtlüğe yer verir:

Der mendi âşık Yûnus
Çün yaralıdır Hak bilir
Her seher yarasını
Şeyhine söyler iyi gelir¹⁵

¹⁴ Celvetî, age., vr. 9a

¹⁵ Celvetî, age., vr. 9a-b

Yine Celvetî'ye göre bahsi geçen dörtlükte Hacı Bayram Velî, tarikatındaki sâliklere kalp şehirlerini mâmur etmeyi öğütlemektedir. Sâlik aşk-ı ilâhî oklarını kendine attırmaya bakmalıdır. Âriflerin sözlerini dinleyip, onlardan ilim almaya gayret etmelidir.

**Şâkirdleri taş yonarlar
Yonup üstada sunarlar
Allah'ın ismin anarlar
Ol taşın her pâresinde**

Abdülhay Celvetî bu dörtlükte, şâkird yani mürîdlerin ilk beyitte belirtilen Cemâli müşâhede etmek amacıyla taş yontmalarını, yani kalplerindeki taş gibi kuvvetleri, üstâdın tâlimi doğrultusunda terbiye ederek yumşak huylu hale gelmeleri gerektiğini belirtir. Bunun için de tâlib, önce haline mürşidine arz etmelidir. O da talibe uygun esmâ belirler. Tâlib kendisine verilen esmâyı zikirle sülük mertebeleri geçerek, kendine açılır. Böylece talebine vâsıl olacaktır. Celvetî'nin burada nefis mertebelerinden bahsetmesi, onun taşın her pâresini bir nefis mertebesi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Nefis mertebelerini geçerek sır makamına eren, Allah'ın kendilerinden râzı, onların da Allah'tan râzı olduğu bir insan-ı kâmil olur. İnsan bu âlemi bu zevke ermek için gelmiştir. Abdülhay Celvetî burada son dörtlüğe geçmeden "Ben insanları ve cinleri bana ibâdet etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 56) âyetini hatırlatır. Buradaki ibâdet de mârifet olarak tefsir edilmiştir.¹⁶ Ona göre bunun içindir ki, Şeyh Hacı Bayram Velî şöyle der:

**Bu sözü ârifler anlar
Câhiller işidib tanlar
Hacı Bayram kendi banlar
Ol şârın minâresinde**

Celvetî bu mânâyı yaratılışının sırrına ererek, ârif olanların anlayabileceğini, mârifete ermemiş kimseler ki bunlar tasavvufa

¹⁶ Celvetî, age., vr. 10a

göre câhil mesabesinde, Hacı Bayram Velî'nin sözünü işitince onu zemmederek taaccüb edeceğini söyler. Onlar "*Bu dünyâda kör olanlar âhirette de kör olarak haşredilirler.*"¹⁷ âyetinde belirtilen kimselerdir. Dolayısı ile bu gün görenler yani müşahedeye erenler, yarın da âhirette görecektir. Celvetî'ye göre minarelerden kasıd ise, irşad makamıdır. Ona göre Hacı Bayram Hazretleri irşad makâmında râsih, kâmil ve otorite olduğunu böylece beyan etmiştir. Nasıl ki, zâhirde müezzîn mü'minlere namaza dâvet ederse, bâtında da mürşid tâlibleri Hakk'a dâvet eder. Ona göre Hacı Bayram Velî hazretlerinin murâdı bunlar olmalıdır.¹⁸

Sonuç olarak, Abdülhay Celvetî bu kısa şerhinde, şâr yâni şehir metaforunu, her beyitte o beytin konusuna göre farklı mânalar vererek yorumlamıştır. Beyitlerde şâr, gönül şehri anlamına geldiği gibi, mürşid-i kâmil ve atvâr-ı seb'a diye ifade edilen nefis mertebeleri olarak da değerlendirilmiştir. Şâr kelimesi böylece şiirdeki dörtlüğün konusuna göre yeni anlamlar kazanmıştır. Abdülhay Efendi'nin bu tesbiti, şiirin anlaşılması için önemli bir anahtardır. Şiirde Tasavvuf'un esas alanı olan, gönül üzerinde durmuştur. Şehre benzetilen gönül, mürşid-i kâmilin rehberliğinde, esmâullah zikri ile mâmur hale gelmelidir. Bu aynı zamanda nefis mertebelerini katederek, sır makamına ermek ve insan-ı kâmil olmak demektir. Şiirde dikkat çeken bir yön de, gönlün aslında bir olduğudur. Bütün gönüller bir gönüldür. Ve her gönül tamir edildiğinde, asıl gönül şehrinde kendini bulacaktır.

Abdülhay Celvetî, şiiri kalbine doğan ilham ile yorumlamaya çalışmış ve Hacı Bayram Velî hazretlerinin şiirinde ne kastettiğine yoğunlaşmıştır. Bu şerhi kaleme almasının sebebi de, şiirin meşhur olması dolayısı ile şerhedildiğinde, insanların bundan daha çok faydalanacağı kanaatidir. Abdülhay Efendi'nin sebep-i telifi, insanlara faydalı olma ve tasavvufu bu vesileyle anlatma, hakikatleri duyurma açısından önemli bir tesbittir. Bu yönüyle o, günümüzde de çok meşhur olan ilâhî ve şiirlerin, insanlar tarafından rağbet

¹⁷ İsrâ, 72

¹⁸ Celvetî, age., vr. 10b

gören tasavvufî eserlerin açıklanarak, daha faydalanılır hale getirilmesine ışık tutmaktadır.

Kaynaklar:

Celvetî, Abdülhay,

- *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları Bölümü, nr. 0997

- *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty., nr. 9771

İmam Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Mârifetü, Beyrut, ts.

Özcan, Nuri, *Abdülhay Celvetî*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 01; s. 227-228

Özköse, Kadir *Hacı Bayram Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2004, cilt: V, sayı: 12

SEHÂVÎ, Muhammed, *el-Makâsidü'l-Hasene*, thk. Muhammed Osman el-Haşet, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.